

Fuzulî ile Reşat Nuri Güntekin'in Leylâ ve Mecnun Hikâyelerinin Mukayesesi

Comparison of Leylâ and Mecnun Stories Written by Fuzulî and Reşat Nuri Güntekin

Mehmet Korkut ÇEÇEN*
Aksaray Üniversitesi

Özet

Leylâ ve Mecnun hikâyesi Kays'ın Leylâ için söylediği şiirlere dayanır. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında işlenen bu hikâye günümüzde bir dünya klasiği olarak tanınmaktadır. Klasik Türk Edebiyatı'nda ise şiirlere konu olan Leylâ ve Mecnun'un aşkı için mesneviler kaleme alınmıştır. Bunların en meşhuru Fuzulî'nin eseridir. Çağdaş Türk edebiyatının bazı şair ve yazarları da bu konuya ilgi duymuştur. Böylece Leylâ ve Mecnun hikâyesini yeniden kaleme alanlar olmuştur. Hikâye ve roman sahasında söz sahibi olan Reşat Nuri Güntekin'in de "Leylâ ile Mecnun" adlı bir hikâyesi vardır.

Bu çalışmada Fuzulî ve Reşat Nuri'nin Leylâ ile Mecnun hikâyeleri ana hatlarıyla mukayese edilmiştir. Bu mukayese ile Türk Edebiyatı'nın iki ayrı döneminde yazılmış olan söz konusu hikâyeler incelenmiş; hikâyelerdeki benzer ve farklı yönler tespit edilmiştir. Ayrıca edebî eserleri meydana getirmede geleneğin rolü araştırılmış ve gelenekteki anlamsal değişiklikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Leylâ ve Mecnun, Fuzulî, Reşat Nuri Güntekin, XVI. yüzyıl, XX. yüzyıl

Abstract

The story Leylâ and Mecnun is based upon the poems written by Kays addressing Leyla. The story has been adopted in Arabic, Persian and Turkish literature and it is recognized as a global classics. In Classical Turkish Literature, the love story between Leylâ and Mecnun has been subject to poems. Mesnevis have been written for this story. Among them, the most famous one is that of Fuzulî. Some poets and authors of Contemporary Turkish Literature have also shown interest in the subject. Thus, some of them have re-written Leylâ and Mecnun story. Being a well-reputed author in the field of story writing and novels, Reşat Nuri Güntekin has a story called "Leylâ and Mecnun".

In this piece of work, Leylâ and Mecnun stories written by Fuzulî and by Reşat Nuri Güntekin have been broadly compared. Via this comparison, these stories that were written in two different periods of Turkish Literature have been analyzed; so similar and distinct aspects of them have been determined. In addition, the role of tradition in building literary works have been studied. As part of this effort, semantic differences in traditions have been aimed to be exposed.

Key Words: Leylâ and Mecnun, Fuzulî, Reşat Nuri Güntekin, 16th century, 20th century

* Yrd.Doç.Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-mail: mkcecen@aksaray.edu.tr

Giriş

Leylâ ve Mecnun hikâyesi kaynak bakımından Arap Edebiyatına dayanır. Bu hikâye, Kays'ın, sevgilisi Leylâ için söylediği şiirler ile bu şiirlere yapılan yorumlar ve bunlara eklenen bazı söylentilerden meydana gelmiştir (Levend, 1959: 1). Kays, bir rivayete göre, H.70/M.689'da vefat etmiştir. Buna göre Kays'ın etrafında meydana gelen olaylar H.41-56/M.661-675 yıllarında Emevi halifelerinden Mervan ve oğlu Abdulmelik zamanındadır (Levend, 1959: 1).

Arap Edebiyatı'nda, başlangıçta (VII.yüzyıl) ideal ve saf aşkı konu edinen Leylâ ve Mecnun hikâyesine, X. yüzyıldan itibaren bazı edipler tarafından tasavvufi boyut kazandırılmıştır (Levend, 1959: 7). Mecnun'un Leylâ için söylediği şiirler Kitabü'l-Aganî ile X. yüzyıl sonlarında İran'da yayılmış, edebiyat çevrelerinde beğenilmiş; ideal aşkın kahramanları olan Leylâ ve Mecnun, Farsça şiirlerde yer almaya başlamıştır. Gazneliler ve Selçuklular devrinde Farsça şiir söyleyen şairler, Leylâ ve Mecnun'u bir mazmun haline getirmiştir. Arap Edebiyatı'ndaki bu basit kıssayı ilk defa planlı bir hikâye şekline getiren XII. yüzyılda yaşamış olan Genceli Nizamî'dir (Levend, 1959: 11).

Fars Edebiyatı'nda birçok Leylâ ve Mecnun mesnevisi yazılmıştır; bazı şairler Leylâ ve Mecnun hikâyelerini tasavvufi unsurlar kullanarak kurgulamıştır. Nihayet hikâye Türk Edebiyatına bu tekâmül ile girmiştir. Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnun hikâyeleri genel olarak beşerî aşkı işlemekle birlikte ilahi boyut da taşır; ancak salt ilahi aşkı konu edinmez. Bununla birlikte XI. yüzyıldan itibaren Horasan, İran ve Anadolu sahasında bazı mutasavvif şairler, ilahi aşkı anlatırken Mecnun'un kıssalarından istifade etmiştir (Zerrînkûb-Pürcevadî, 2007: 67-68, 72).

Türk Edebiyatı'nda Leylâ ve Mecnun kıssasına ilk defa Gülşehrî, 1313'te yazdığı Mantıku't-tayr'ında yer vermiştir. Anadolu sahasında bu konuyu mesnevi şeklinde ilk tertip eden ise XV. yüzyıl şairi Şahidî'dir. Şahidî, mesnevisini H.883/M.1478-79 tarihinde tamamladığını eserinin hatimesinde bildiriyor (Levend, 1959: 108). Türk Edebiyatı'nda birçok şair tarafından kaleme alınan Leylâ ve Mecnun mesnevileri (Levend, 1959: 103-383) arasında en beğenileni Fuzulî'nindir. O, eserini H.942/M.1535-1536 tarihinde yazmıştır (Levend, 1959: 237).

Türk Edebiyatı'nda Leylâ ve Mecnun konulu hikâye yazma geleneği yakın dönemde de devam etmiştir. Bu dönemde yazılan Leylâ ve Mecnun hikâyelerinin çoğunluğu Fuzulî'nin eserinin sade bir nesirle yeniden ortaya konmasından ibarettir. Bazı edipler ise Fuzulî'nin eserinden ilham alarak yeni bir aşk hikâyesi yazmıştır. Bir kısmı Arap harfli, diğer kısmı da Latin harfli olarak yayımlanan bu eserlerden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

Arap harfli yayımlananlar: Süleymân Tevfîk (1338), Leylâ ile Mecnûn, Orhaniye Matbaası, İstanbul; Ali Cânib (1927), Leylâ ve Mecnûn (Fuzulî'den Hulasa Eden: Ali Cânib), Devlet Matbaası, İstanbul; Reşad Nuri (1928), Leylâ ile Mecnûn, Sühulet Kütüphanesi, İstanbul. (Reşat Nuri ve Süleyman Tevfik'in eserleri bilahare Latin harflerine çevrilmiştir: Reşat Nuri Güntekin (1962), Leylâ ile Mecnun, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, Yeni Harflerle Birinci Basılış, İstanbul; Süleyman Tevfik (2006), Leylâ ile Mecnun (Haz.: Kemal Yavuz), MTV Yayıncılık, İstanbul.)

Latin harfli yayımlananlar: Fuzulî (1943), Leylâ ile Mecnun (Nesre çeviren: Vasfi Mahir Kocatürk), İstanbul; Fuzulî (1958), Leylâ ve Mecnun (Haz.: Nevzat Yesirgil), Yeditepe Yay., İstanbul; Leylâ ile Mecnun (1959), Maarif Kitaphanesi, İstanbul; N.B. (1960), Büyük Leyla ile Mecnun Hikâyesi, Halk Kitapçılık, İstanbul; Fuzulî (1972), Leylâ ile Mecnun (Fuzulî'den Günümüz Türkçesine Aktaran: Aziz Nesin), TDK Yay., Ankara; Murat Sertoğlu (1974), Leylâ ile Mecnun, İstanbul; Fuzulî (1982), Leylâ ile Mecnun (Yeni Türkçe: M. Faruk Görtunca), Şenay Matbaası, İstanbul; İskender Pala (2007), Leylâ ile Mecnun, Kapı Yay., İstanbul; Fuzulî (2011), Leylâ ile Mecnun (Öyküleştiren: Mehmet Kanar), Say Yay., İstanbul.

Sezai Karakoç ise manzum bir Leylâ ve Mecnun hikâyesi meydana getirmiştir: Sezai Karakoç (1980), Şiirler-VI (Leyla ile Mecnun), Diriliş Yay. İstanbul.

Çalışmamızda, Klasik Türk Edebiyatı'nın meşhur şairlerinden Fuzulî ile yakın dönemin usta yazarlarından Reşat Nuri Güntekin'in "Leylâ ile Mecnun" adlı eserlerini ana hatlarıyla karşılaştırmaya çalışacağız. Eserlerin özetleri şu şekildedir:

Fuzulî'nin Leylâ ile Mecnun'u

Zengin ve asil bir Arap beyinin oğlu olan Kays okula başlayınca Leylâ ile karşılaşır. Bir süre sonra birbirlerine âşık olan Kays ile Leylâ okulda ve okul dışında çeşitli vesileler bularak bir arada olmaya çalışır. Leylâ'nın annesinin kulağına dedikodular gelir. Annesi uzun nasihatlerden sonra, aile şerefine lekelenmemesi için kızını okuldan alır. Bu ayrılık ıstırabından dolayı Kays perişan olur; halk arasında "Mecnun" diye anılmaya başlar ve çöllere düşer. Babası, Mecnun'a nasihatler eder ve onu aşk düşüncesinden vazgeçirmeye çalışır. Mecnun'u bu aşktan vazgeçiremeyen babası, bir ara Leylâ'yı babasından istemişse de Leylâ'nın babası böyle bir çığına kızını veremeyeceğini, ancak Mecnun iyileşirse fikrinin değişebileceğini söyler. Bunun üzerine babası, Allah'a dua ederek dertlerinden kurtulması için Mecnun'u Kabe'ye götürür. Mecnun ise aşk derdinin artması için Allah'a münacatta bulunur. Çaresiz kalan babası evine, Mecnun ise çöle döner. Mecnun çölde kurdu kuşu arkadaş edinir.

Bu arada kahramanlığı ve cesaretiyle tanınan Nevfel, Leylâ'nın Mecnun'la evlendirilmesini ister ve olumsuz cevap alınca Leylâ'nın kabilesiyle savaşa tutuşur. Daha sonra Leylâ'yı İbn Selâm evlenmek için ister ve Leylâ'nın anne ve babası buna razı olur. Çaresiz kız bu şahısla evlendirilir. Leylâ, bir cinin hükmü altında olduğunu, eğer İbn Selâm kendisine el sürerse ikisinin de öldürüleceğini öne sürerek kocasını kandırır. Böylece Leylâ, evde hapis hayatı sürdürür. Mecnun ise çöllerdedir. İki âşık birbirlerine hasret duyarak yaşarlar. Bir süre sonra Mecnun'un âhı tutar ve İbn Selâm ölür. Arkadaşı Zeyd, haberi Mecnun'a ulaştırır. Bunu duyan Mecnun ağlamaya başlar: "O, Leylâ'yı sevdiği için can verdi. Ben ise hâlâ buradayım." der.

Çölde aşkın cefa ve ıstırabıyla uğraşan Mecnun, ruhuyla yaşar bir varlık haline gelir; dünyanın maddi alakalarından el çeker. Leylâ ona geldiği zaman Mecnun onu tanımaz, "Leylâ benim içimdedir, sen kimsin?" diye sorar. Leylâ,

ondaki ruh olgunluğunu anlar ve dönüp gider. Nihayet önce Leylâ, sonra Mecnun vefat eder ve birbirini seven bu iki ruh öteki âlemde sonsuz kavuşmaya ererler.

Fuzulî, mesnevisinde saf ve ideal bir aşkı işler. Bu aşkta visal yoktur; iki âşık ancak ebedî âlemde buluşabilecektir. Hikâyenin sonunda, mecazî aşkı hakiki aşka dönüşen Mecnun'un, Leylâ'dan geçerek Mevla'ya doğru ilerleyen bir yükselişi vardır.

(Eserin özetinde ve incelenmesinde şu eserlerden faydalanılmıştır: Fuzulî (1956), Leylâ ile Mecnûn (Haz. Necmettin Halil Onan), İstanbul, s. VI-VII; Agâh Sırrı Levend (1959), "Fuzulî'nin Eseri" Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi, Ankara, s.237-268.)

Reşat Nuri Güntekin'in Leylâ ile Mecnun'u

Hikâye iki bölümden oluşur: Çerçeve hikâye içine yerleştirilmiş asıl hikâye. Çerçeve hikâye, sıcak bir kış odasında, bir dost meclisindeki konuşmaları konu edinir. Meclistekiler "Mavi Mecmua"da geçen bir yazı üzerine konuşurlar. Bu yazıda "Ümitsiz bir aşka düşmek üzere olduğumuzu hissederseniz ne yapalım?" sorusu kurgunun başlangıcıdır. Meclistekiler, ümitsiz aşka düşen kişinin nasıl kurtulacağı ve bu derdin nasıl tedavi edileceği hakkında konuşurlar:

Rıza'ya göre, aşk derdinin çaresi visaldir. Vecdî'ye göre ise dert, ümitsiz aşk olduğuna göre visal olmaz. O halde "Aşkın en müessir ilacı ayrılıktır."; sevgiliden kaçmak, memleket ve muhit değiştirmek gerekir. Mazhar Bey ise visali bir dereceye kadar anladığını; ancak sevdiğinden uzaklaşan insanda, aşk derdinin artacağını düşünür. Bu takdirde aşk derdi tedavi edilemez. Mazhar Bey, bu meyanda şunları söyler: "Mecnun, Leylâ'yı sevdiği için sahraya çıkmış derler. Bence hakikat bunun aksinedir. Babası Mecnun'u Leylâ'nın peşinde gezdirseydi; Leylâ insanlık icabı bazı yanlış davranışlarda bulunacaktı. Mecnun da bunları göre göre günün birinde Leylâ'yı bırakacaktı." Mazhar Bey'e göre âşkın, sevgilinin yanında ve çevresinde bulunmak suretiyle sevgilinin olumsuz özelliklerini fark ederek zamanla ondan soğuması ile aşk derdi tedavi edilir. Bu tedaviyi yeğeni Ziya'ya tatbik ettiğini söyler ve asıl hikâye olan Ziya'nın aşk serüvenini anlatmaya başlar:

Ziya, bir aktrist olan Leylâ'ya, gerçek adıyla Vesime'ye âşıktır. Leylâ ise evlidir. Ziya'nın babası, kardeşi Mazhar Bey'e, oğlunun ümitsiz aşk derdini açar ve ondan yardım ister. Leylâ'nın bitişik ev komşusu olan Mazhar Bey, yeğeni Ziya ile konuşur. Ziya'nın Leylâ hakkındaki düşüncelerini öğrenir. Ziya, Leylâ'yı üstün vasıflarıyla anlatır ve adeta bir melek portresi çizer. İnsanların Leylâ için canlarını bile feda edebileceklerinden bahseder.

Mazhar Bey, bitişik ev komşusu olan Leylâ'yı iyi tanımaktadır. Onun dış görüntüsünün aksine samimiyetsiz ve kötü bir karaktere sahip olduğunu bilmektedir. Leylâ'nın gerçek yüzünü göstermek niyetiyle Ziya'yı bir süreliğine kendi evinde kalmaya davet eder. Ziya, kendisini Leylâ'ya yaklaştırdığı için amcasına her gün birkaç kez teşekkür eder. Mazhar Bey, Leylâ'nın katıldığı çeşitli meclislere Ziya'yı da götürmeye başlar; böylece Ziya'nın Leylâ'yı daha iyi tanıyacağını düşünür.

Mazhar Bey, akşam misafirliklerinin birinde Leylâ'nın üzerine kasten birkaç damla sütlü çay döker. Bunu önemsemezmiş gibi duran Leylâ, bir süre sonra

dayanamayıp başka bir konuyu bahane ederek bütün erkekleri eleştiren bir tepki gösterir. Bir başka ortamda yorgun bir halde bulunan Leylâ, oldukça çirkin görünmektedir. Böylece Mazhar Bey, Leylâ'nın cemiyet hayatındaki yapmacıklı halini ve davranışlarındaki hataları Ziya'nın fark etmesini sağlar. Mazhar Bey bu defa cemiyet hayatında rol yapan Leylâ'yı doğal haliyle ev ortamında göstermek ister ve evinin tavan arasında Leylâ'nın evinin sofa kısmını gören iki küçük delik açar. Böylece Mazhar Bey ile Ziya, Leylâ'nın evinin sofasını gözetlemeye başlar.

Leylâ özellikle sabahları, makyajsız haliyle güzel değildir. Dışarıda düzenli ve her yönüyle ahenkli bir kişilik izlenimi verirken evde her zaman savruk ve yüzü asıktır. Kocasına, hizmetçilere ve evin kedisine bile bağırp çağırır. Hatta bir gün kediyeye sinirlenen Leylâ, sopa ile kediyeye kovalar ve yetişemeyince ardından bir sürü laf sayar. Sen Sans'dan, Beethoven'den başka müzik dinlemediğini söyleyen Leylâ, kırık aynanın karşısında "Telgrafın Telleri"ni söyler, kırta kırta kanto oynar. Yemek kokusuna tahammül edemediğini söylemesine rağmen bir gün evde pişen helvanın kokusunu alınca, hizmetçiden kahve tabağına biraz helva koyup getirmesini ister. Yarı pişmiş sıcak helvayı ağızda soğutmak için diliyle türlü gürültüler çıkarır.

Bütün bunlara şahit olan Ziya'nın aşk hastalığı hayli hafifler. Ancak bir olaya daha şahit olduğunda tamamen şifa bulacaktır.

Leylâ satın almayı kafasına koyduğu bir şey için, bir akşamüstü işinden yorgun dönen kocasından para ister. Adam, yeminler ederek parasının olmadığını söyler ve kendisini bunaltmamasını ister. Parayı koparamayan Leylâ, usul haline getirdiği üzere bir ekmek bıçağı kaparak, "Vallahi Billahi... kendimi öldürürüm... Kastederim canıma..." diye bağırarak adamcağızın etrafında fırl fırl dönerken bıçağı havada sallamaya devam eder. Adamcağız yorgun ve sersem, "Başım döndü. Etme Allah aşkına" diye inlemektedir.

Leylâ'nın bütün bu davranışlarına şahit olan Ziya'nın, ona olan hisleri üç ay dolmadan tamamen değişir. Artık Ziya, Mazhar Bey'in deyimiyile tedavi olmuş ve aşk derdinden kurtulmuştur.

Beşerî ve platonik aşkı konu edinen bu hikâyede visal yoktur. Hikâyeye göre, insan olmak hasebiyle sevgilinin türlü zaafı ve noksanlıkları vardır. Âşık ise sevgiliye üstün vasıflar yükler. Sevgiyeye layık olmayan kişiye ideal bir aşkla bağlanmamak gerektiği hikâyenin verdiği mesajlardandır. Reşat Nuri, bu hikâyesinde, aşk için maddi güzelliklerin yeterli olmadığını, ruh güzelliğinin daha önemli olduğunu zımnen dile getirir.

(Bu bölüm "Reşat Nuri Güntekin (2009), Leylâ ile Mecnun, İstanbul, s.5-11"den özetlenmiş ve mukayese bölümünde söz konusu yayın esas alınmıştır.)

Hikâyelerin Mukayesesi

Klasik Türk Edebiyatı'nda geleneğin önemli bir yeri vardır. Şairler, kendilerinden önceki büyük sanatçıların ve kendi çağdaşlarının eserlerini okur ve bu eserlerden etkilenebilir. Bu bağlamda Nizamî ve Hatîfî'nin Farsça kaleme aldığı Leylâ ve Mecnun hikâyeleri Fuzulî'nin aynı adlı eserine tesir etmiştir. Türk Edebiyatı'nda Leylâ ve Mecnun hikâyesi yazarlardan Celîlî ve Hamdullah Hamdî'nin de Fuzulî'yi etkilediği görülür (Levend, 1959: 267). Ancak Fuzulî'nin

mesnevisi, birçok şairin eserini gölgede bırakmış ve Türk Edebiyatı'nda Leylâ ve Mecnun hikâyesi denilince ilk olarak Fuzulî akla gelmiştir.

Reşat Nuri ise gelenekten istifade ederek Leylâ ve Mecnûn konusunda bir hikâye kaleme almıştır. Yazar, eserini meydana getirirken şüphesiz Fuzulî'nin mesnevisinden esinlenmiştir. Ancak Reşat Nuri, çağdaş dönemden iki âşık seçip konuyu farklı bir şekilde kurgulamıştır.

İki hikâye biçim, şahıs kadrosu, mekân, zaman ve muhteva açısından şu şekilde karşılaştırılabilir:

Biçim

Fuzulî'nin Leylâ ve Mecnûn'u mesnevî nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Bu uzun manzum hikâye 3096 beyitten müteşekkildir (Fuzulî, 1956: 1-304). Reşat Nuri'nin mensur eseri ise yedi sayfadan oluşan küçük bir hikâyedir.

Şahıs Kadrosu

Fuzulî'nin hikâyesi	Reşat Nuri'nin hikâyesi
Kays = Mecnun	Ziya
Leylâ	Vesime = Leylâ
Leylâ'nın annesi ve babası	
Kays'ın babası	Ziya'nın babası
Zeyd, Nevfel	Mazhar Bey (Ziya'nın amcası)
İbn Selâm	Leylâ'nın eşi
Kays ve Leylâ'nın kabilesi	Çerçeve hikâyedeki kişiler, hizmetçiler

Leylâ ile Mecnûn, Fuzulî ve Reşat Nuri'nin hikâyelerinin başkişileridir. Fuzulî'nin hikâyesinin ilk bölümünde "Kays" adıyla anılan genç, Leylâ'ya okulda rastlayıp âşık olmuştur. Hikâyenin bundan sonraki kısmında Kays'ın adı "Mecnun" şeklinde geçer. Reşat Nuri'nin hikâyesinde ise Mecnun "Ziya"dır.

Fuzulî'nin eserinde sevgilinin adı "Leylâ"dır. Reşat Nuri'nin eserinde ise aynı adla anılan sevgilinin gerçek adı "güzel dilber" anlamına gelen "Vesime"dir; hikâyede bu ad iki yerde zikredilir (Güntekin, 2009: 7-8).

Her iki hikâyede âşıkların babası yardımcı karakter durumundadır. Kays'ın babası, oğlu aşk derdine tutulunca onunla konuşup bu aşktan vazgeçmesini ister. Kays, Mecnun olarak çöle düşünce, oğlunun bu hâlden kurtulması için Kabe'ye götürüp dua etmesini talep eder. Bir ara Kays ile evlenmesi için Leylâ'yı babasından ister; ancak Leylâ'nın babası bu teklifi kabul etmez. Çünkü Leylâ'nın babası, kızını korumak niyetindedir.

Reşat Nuri'nin eserinde Ziya, aşkıdan dolayı kendini öldürmeye teşebbüs etmiş, ailesi onu son anda kurtarmıştır. Bu yüzden Ziya'nın babası oğlunun aşk derdinden dolayı çaresizdir, ne yapacağını bilemez ve kardeşi Mazhar ile dertleşerek ondan yardım ister. Ziya'nın amcası ve aynı zamanda Leylâ'nın komşusu olan Mazhar Bey, hikâyenin sonuna kadar yeğeninin yanında bulunur, onun aşk derdinden kurtulması için çalışır ve sonunda başarılı olur.

Fuzulî'nin eserindeki yardımcı karakterlerden biri de arkadaşı Zeyd'dir. O, Mecnun'a zaman zaman Leylâ'dan haberler getirir, ikisinin mektuplaşmasını sağlar ve onların birbirine kavuşmasını temenni eder.

Bu hikâyede adı geçen Nevfel ise adalet ve cesaretiyle tanınmış bir kahramandır. Bir gün Mecnun'un bir şiirini dinler, beğenir ve Mecnun ile tanışmak ister. Mecnun'un durumuna vâkif olunca Leylâ'ya kavuşması hususunda yardım teklif eder. Nevfel ve askerleri Leylâ'nın kabilesiyle savaşır. Mecnun ise kendisi için savaşan Nevfel ve askerlerini destekleyecek yerde, Leylâ'nın kabilesinin galip gelmesi için dua eder. Sonunda Nevfel galip gelir; fakat o, hâlimden memnun olan ve aşk derdinden iyileşmek istemeyen Mecnun'u kendi hâline bırakmak zorunda kalır (Levend, 1959: 247-248).

Her iki hikâyedeki Mecnun'un işini zorlaştıran, sevgilisine kavuşmasına engel olan karşı güçler de mevcuttur: Fuzulî'nin eserine göre Mecnun'un en büyük engeli Leylâ'nın babası ve annesidir. Ailelerine söz gelmesinden endişe eden Leylâ'nın ebeveyni, kızlarını Kays'tan uzak tutar ve ikisinin evlenmesini istemez.

Mecnun için rakip konumunda olan İbn Selâm ise, Leylâ'yı ailesinden istemiş; onların izniyle Leylâ ile evlenmiştir. İstemeyerek evliliği kabul eden Leylâ, İbn Selâm'ın kendisine el sürmesine müsaade etmemiştir. İbn Selâm, hem Mecnun'un hem de Leylâ'nın sevmediği bir karakterdir. Bilahare İbn Selâm, Mecnun'un âhiyla ölür.

Reşat Nurî'nin eserine göre Leylâ evlidir. Leylâ'nın, bir akşam eşinden para istemesiyle başlayan diyalog ve sergilediği olumsuz davranışlar, onun bencil ve geçimsiz biri olduğunu ortaya koyar. Esasen rakip konumunda olan Leylâ'nın eşi, hikâyedeki varlığıyla, Leylâ'nın gerçek kişiliğinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Fuzulî'nin hikâyesindeki iki kabilenin halkı ile Reşat Nuri'nin eserindeki hizmetçiler ve çerçeve hikâyedeki kişiler fon karakterler olarak değerlendirilebilir.

Mekân

Fuzulî'nin hikâyesi	Reşat Nuri'nin hikâyesi
Okul	Kâzım Bey'in evi
Necid Çölü	Ziya'nın evi
Kabe	Mazhar Bey'in evi
Leylâ'nın evi	Toplantı mekânları
İbni Selâm'ın evi	Leylâ'nın evi

Fuzulî'nin mesnevisinde mekânlar şu şekildedir: Kays ve Leylâ ilk olarak okulda karşılaşırlar. Okul, hikâyenin ana teması olan aşkın başladığı yerdir. Burası Kays ve Leylâ için bir huzur mekânıdır.

Necid çölü ise aşk derdiyle çöle düşen Mecnun'un karar kıldığı ikametgâhtır. Mecnun ile ilgili hemen hemen bütün vakalar burada cereyan eder. Kays'ın babası, Zeyd, Nevfel ve sonunda Leylâ, Mecnun'u görmek için buraya gelirler. Mecnun burada aşk derdinden dolayı üzüntü çeker, gözyaşı döker, dertlere duçar olur; ceylanlarla, kuşlarla ve diğer vahşi hayvanlarla arkadaş olur,

onlarla dertleşir. Aşkını yalnız başına yaşamak zorunda kalan Mecnun için çöl, ruh olgunluğuna ulaşmayı sağlayan bir erginlenme mekânı olur.

Eserdeki mekânlardan Kabe, inananlar için kutsal ve yüce bir makamdır; burada yapılan dualar makbuldür. Bu yüzden babası, Kays'ı dua edip dertlerinden kurtulması için Kabe'ye götürür. Mecnun ise bunun aksine, aşk derdinin artması için Allah'a münacatta bulunur.

Hikâyenin diğer kahramanı olan Leylâ ise kendi evinde yaşar. Bilahare İbn Selâm ile evlendirilir ve onun evinde yaşamaya başlar. Her iki ev de onun için adeta külb-i ahzândır; Leylâ, Kays'a kavuşamadığı için hep gözyaşı döker ve keder çeker.

Reşat Nuri'nin hikâyesindeki mekânlar ise şu şekilde tasvir edilebilir:

Hikâyenin başındaki ilk mekân Kâzım Bey'in evidir. Bu ev, çerçeve hikâyenin geçtiği yerdir. Evde misafir olan sekiz kişi, kendi aralarında ümitsiz aşk meselesini konuşurlar. Bu bölüm asıl hikâyeye geçiş mahiyetindedir.

Asıl hikâyeye göre Ziya, evinde ailesiyle birlikte yaşar. Burada sadece baba öne çıkarılır, diğer aile fertlerinden bahsedilmez. Ziya için ev, aşk derdini çektiği bir hüznün yeri, babası için ise çaresizlik mekânıdır.

Ziya'nın amcası olan Mazhar Bey'in evi, hikâyenin en önemli mekânıdır. Bu ev, Leylâ'nın evine bitişik vaziyettedir. Leylâ'yı zaman zaman görüp onun yakınında bulunduğu için amcasının evi Ziya için bir mutluluk yeridir. Aynı zamanda bu ev ve çevresinde Mazhar Bey, Leylâ'nın gerçek yüzünü yeğenine göstermeye çalışır. Ziya, amcasının yanında kaldığı için, cemiyet hayatında Leylâ'nın bayağılığını, hasedini ve hatalarını fark eder. Ardından Mazhar Bey ve Ziya, söz konusu evin tavan arasından Leyla'nın evinin sofa kısmını gözetler. Böylece Leylâ'nın yapmacıksız doğal hâlini görme fırsatı bulurlar. Ziya'nın Leylâ'ya duyduğu saf aşk duygusu günden güne azalır ve sonunda biter. Ziya'nın gerçek bir âşık olarak geldiği bu ev, aynı zamanda onun aşkının son bulunduğu yerdir.

Mazhar Bey, Ziya ve Leylâ çeşitli meclislerde bir arada olurlar. Ziya, bu mekânlarda Leylâ'yı daha yakından tanıma fırsatı bulur. Bu toplantılarda ve misafirliklerde Mazhar Bey, Leylâ'nın olumsuz yönlerini yeğeninin görmesini sağlar.

Leylâ'nın evi, onun yapmacıktan uzak, doğal haliyle yaşadığı yerdir. Leylâ burada gerçek kişiliğini bütün yönleriyle ortaya koyar.

Zaman

Fuzulî'nin mesnevisinde zaman, kronolojik olarak devam eder. Reşat Nuri'nin hikâyesinde ise zamanda geri dönüş vardır. Kurgu, çerçeve hikâye ile başlar. Asıl hikâye ise çerçeve hikâyeden üç yıl önce cereyan etmiştir. Reşat Nuri, hikâyeler arasındaki bu zaman geçişini her iki hikâyede yer alan Mazhar Bey ile sağlamıştır. Çerçeve hikâyede, ümitsiz aşk derdinden kurtuluşun firak ile değil ancak sevgilinin yanında bulunarak gerçekleşeceğini düşünen Mazhar Bey, toplulukta bulunanlara, yeğeni Ziya'nın aşk hikâyesini örnek olarak anlatmak ister. Böylece Mazhar Bey'in bakış açısıyla asıl hikâyeye başlar.

Muhteva

Fuzulî ve Reşat Nuri'nin eserlerinin ana konusu aşktır. Her iki eserde ele alınan ümitsiz aşk, merkezî konumdadır ve vakalar bu merkez etrafında döner.

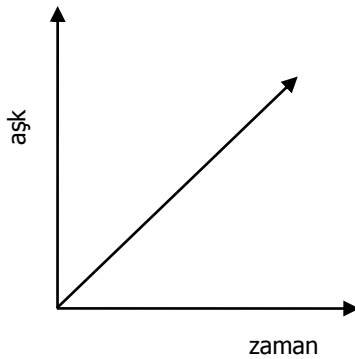
Fuzulî'nin hikâyesinin başında, Leylâ'yı tanıdıktan sonra mecnuna dönen Kays, eserin sonuna kadar Mecnun olarak anılır ve bu hâliyle vefat eder. Reşat Nuri'nin eserinin başında Mecnun olarak tanıtılan Ziya ise eserin sonunda mecnunluk hâlinden kurtulur.

Fuzulî'nin eserinde Leylâ, Kays'ı sevmektedir, onunla sevgileri karşılıklıdır; ancak iki âşık bu dünyada birbirine kavuşamaz. Reşat Nuri'nin eserinde Ziya'nın aşkı tek taraflıdır; Leylâ, Ziya'nın aşkıdan haberdar değildir.

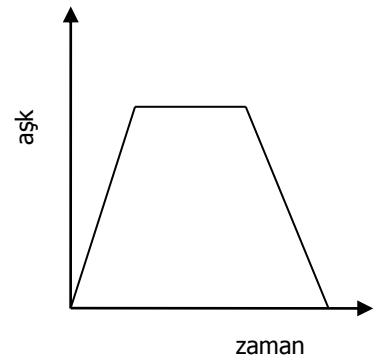
Fuzulî'nin Mecnun'u aşk derdinden hoşnuttur; ayrılık ondaki aşk duygusunu daha da yoğunlaştırır. Reşat Nuri'nin hikâyesinde, yeğeni Ziya'yı aşk derdinden kurtarmak isteyen Mazhar Bey, ayrılığın aşk derdini zayıflatmayacağını düşünür; ona göre sevgilinin zaafalarını görmeye imkân tanıyan visal ayrılık getirebilir; bu nedenle Ziya'yı Leylâ'ya yaklaştırır. Leylâ'nın gerçek yüzünü gören Ziya, sonunda aşk duygusundan uzaklaşır.

Fuzulî'nin eserinde aşk, yaşanmak için vardır, iki âşık kavuşup aşklarını yaşamak ister; hikâyeden beklenen, visaldir. Reşat Nuri'nin eserinde ise ümitsiz aşk derdinden kurtulmanın, Ziyâ'yı aşk duygusundan soğutmanın çareleri aranmaktadır. Bunun nedeni ise dış görüntü bakımından güzel olan Leylâ, aslında kıskanç ve yapmacıklı biridir; ayrıca evlidir. Bu yüzden ailesi ve amcası, Ziya'yı aşkıdan vazgeçirmeye çalışmaktadır. Bu hikâyeden beklenen ise firaktır. Buna göre iki hikâye, beklenen sonuç bakımından zıtlık gösterir.

Fuzulî'nin hikâyesinde, Mecnun'un Leylâ'ya olan aşkı artarak devam eder ve sonunda ebedîleşir. Reşat Nuri'nin eserinde ise, Leylâ'ya büyük bir aşkla bağlı olan Ziya, onu cemiyet hayatında tanımaya başlar ve aşk konusunda kafası karışır. Bu sırada şaşkınlık içinde olan Ziya'nın aşkı bir süre değişmeden devam eder. Leylâ'yı iyice tanıyıp onun gerçek yüzünü gören Ziya'nın aşk duygusu zayıflamaya başlar ve bir müddet sonra tamamen biter. Fuzulî ve Reşat Nuri'nin hikâyelerindeki Mecnun'un Leylâ'ya olan hisleri, aşk-zaman grafikleriyle şu şekilde gösterilebilir:

Fuzulî'nin hikâyesi

Reşat Nuri'nin hikâyesi

Sonuç

Kökeni VII. yüzyıla uzanan Leylâ ve Mecnun hikâyesi günümüze gelinceye kadar, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında yer almış ve bu konuda müstakil eserler yazılmıştır.

Edebî eserlerin konusu birbirine benzeyebilir; hatta edipler, eserlerinde aynı konuyu da işleyebilir. Esas olan, konunun ele alınışı, işleniş şekli ile eserin kurgusu ve üslubudur. Buna göre Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda yazılan Leylâ ve Mecnun hikâyeleri, yazarlarının yaşadığı zamana ve muhite göre şekil almıştır.

Çalışmamızda, Fuzulî ve Reşat Nuri'nin "Leylâ ile Mecnun" hikâyeleri karşılaştırılarak söz konusu aşk hikâyesinin XVI. yüzyıl ile XX. yüzyıldaki işleniş biçimi ve muhtevası incelenmiştir. Buna göre Fuzulî'nin Leylâ ve Mecnun'unda, beşerî ve saf aşkın temsilcisi olan Mecnun, hikâyenin sonunda hakikî aşka ulaşır. Burada Leylâ'dan geçip Mevla'ya giden bir tekâmül görülmektedir ve aşk ebedî bir mahiyet kazanır.

Gelenekten beslenen Reşat Nuri ise, kurguyu değiştirerek çağdaş döneme ait bir âşık ve sevgili seçmiş ve sadece beşerî aşkı işleyen bir hikâye ortaya koymuştur. Hikâyenin sonunda Mecnun konumundaki Ziya'nın Leylâ'ya duyduğu aşk son bulmuştur.

İki hikâyenin mukayesesi edebî ürünleri meydana getirmede geleneğin işlevlerini de ortaya çıkarıyor: Reşat Nuri, aşk konusunu işlediği hikâyesinin sevgili ve âşıkına, Leylâ ve Mecnun adlarını vererek gelenekten istifade etmiştir. Bu durum, Türk Edebiyatı'nın devirlerini keskin çizgilerle birbirinden ayırmanın çok sağlıklı olmayacağını akla getiriyor.

Geleneğin bir başka işlevi ise anlamsal değişmelere dairdir: Reşat Nuri'nin Leylâ ve Mecnun'u kişilikler bakımından Fuzulî'nin Leylâ ve Mecnun'una göre farklılıklar gösterir. O hâlde bir sanatçı, edebî eserde yer alan kişilere farklı roller biçebilir, eserde yer alan kavram, mazmun ve imajlara farklı anlamlar yükleyebilir. Bu sebeple mukayeseli çalışmalar ile bir kavram veya unsurun farklı eserlerde araştırıldığı çalışmalarda geleneğin kullanımındaki anlamsal değişmeler takip edilmelidir.

Kaynakça

- Fuzulî (1956). *Leylâ ile Mecnûn*. Haz. Necmettin Halil Onan, İstanbul: Maarif Vekaleti
- Güntekin, R.N. (2009).Leylâ ile Mecnun. *Leylâ ile Mecnûn-Hikâyeler*,5-11, İstanbul: İnkılâp
- Levend, A.S. (1959). *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yay.,
- Reşat Nuri (1928), *Leylâ ile Mecnûn*, Sühulet Kütübhanesi, İstanbul.
- Zerrînkûb, A.-Pürcevadî,N. (2007).*Mevlanâ'nın Dünyası*. Ankara: Birleşik Yayınevi